

ИНСТИТУТ ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА ИЗКУСТВОТА, БАН

Мила Иванова Никифорова

**Многофункционални Интегрирани
Комплекси (МИК)
в градовете през втората половина на
XX и началото на XXI век**

АВТОРЕФЕРАТ

**НА ДИСЕРТАЦИЯ ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА
НАУЧНАТА СТЕПЕН *ДОКТОР***

СОФИЯ
2015

ИНСТИТУТ ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА ИЗКУСТВОТА, БАН

Мила Иванова Никифорова

**Многофункционални Интегрирани
Комплекси (МИК)
В градовете през втората половина на
XX и началото на XXI век**

АВТОРЕФЕРАТ

**НА ДИСЕРТАЦИЯ ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА
ОБРАЗОВАТЕЛНА И НАУЧНА СТЕПЕН ДОКТОР
ПО НАУЧНАТА СПЕЦИАЛНОСТ
*021701 ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ НА АРХИТЕКТУРАТА***

София, 2015

Дисертационният труд е обсъден и насочен за публична защита на разширено заседание на сектор *Архитектура*, проведено на 08.12.2014 г.

Дисертационният труд е в обем от 127 страници, Увод, 3 части, заключение, 1 бр приложение и библиография

Публичната защита ще се проведе на 3 ноември 2015 г. от 11:00 ч. в залата на Института за изследване на изкуствата на заседание на научно жури в състав: доц. д-р арх. Валери Иванов, УАСГ; доц.д-р арх. Йордан Търсанков, УАСГ; доц. д-р арх. Мария Давчева, ИИИЗк; проф. д-р арх. Николай Тулешков, ИИИЗк; доц. д-р арх. Пенчо Велев; доц. д-р арх. Веселина Пеневска, ИИИЗк, резервен член; проф. д-р арх. Константин Бояджиев, НБУ, резервен член.

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в отдел *Административно обслужване* на Института за изследване на изкуствата, ул. *Кракра* 21.

УВОД

В увода са изяснени темата и нейната актуалност, определение на понятието Многофункционален Интегриран Комплекс (МИК), целите, задачите, методиката и обхвата на изследване.

Актуалността на труда произтича от:

- Недостатъците на монофункционалното планиране и изграждане на градовете у нас, наследени от предишния период на бърза урбанизация и необходимост от преминаване към многофункционални интегрирани градски структури, осигуряващи комплексност на обслужване и активност през всички дни на седмицата и часове на денонощието (7/24);
- Непрекъснато повишаване на стойността на терените в градовете и необходимост от тяхното по-ефективно използване чрез съвместяване на различни функции в един комплекс;
- Порасналата подвижност на населението, бързото развитие на ИК технологиите и силно редуциране на фактора “съседство”, при избор на общественото обслужване. Това са предпоставки за по-голяма концентрация на обществени функции, за избор на стоки и услуги и за създаване на по-комфортна среда за тяхната реализация.
- Възможностите за по-ефективно използване на съвременните строителни технологии и възможностите за намиране на удачни от екологична гледна точка проектни решения при съчетаване на различни функции в един комплекс
- Масовото навлизане на МИК в градовете у нас и трудностите при определяне на тяхното разположение, функционално съдържание, плана, пространствена и архитектурно-художествена композиция, които водят до променливи резултати, а в някои случаи и до провали.
- Лайпцигската харта за устойчиви европейски градове, която препоръчва ограничаване на стихийното разрастване на градовете и постигане на компактна форма. Във връзка с този приоритет се считат за особено подходящи кварталите с интегриране на обитаване, отдих, труд и обслужване.

Всичко това определя насоката на настоящия труд, като неговата формулировка изисква отговор на три въпроса:

Първият е определение на понятието **МИК** (Многофункционален интегриран комплекс), **вторият** – какви прилика и разлики има с общоприетите названия, като главен градски (районен) център, структурни и специализирани обществени центрове и др. и **третият** – защо е необходимо неговото въвеждане в настоящия труд.

Многофункционалната характеристика на МИК изисква участието в него на две и повече основни градски функции и на неопределен брой допълнителни, напр. обитаване с търговия и допълнителни, като отдих и забавления. Те трябва да бъдат реализирани в едно, или няколко общодостъпни вътрешни и външни пространства. Интегрирането изисква:

- **на първо място** взаимодействие между различни функции, включително и комуникационно-транспортни, което води до тяхното взаимно обогатяване и създаване на оживление в целия комплекс по формулата 7/24;
- **на второ** – непосредствена връзка с околната антропогенна и природна среда, или с други думи отчитане на контекста. Последното има съществено значение за МИК, разположени в характерна природна, или историческа среда и
- **на трето** – постигане на значителна икономия на терен.

Определението **комплексност** изисква съгласувано проектиране, етапна реализация и възможност за изменение и развитие т. е. гъвкавост на плановата и пространствена композиция.

Важен въпрос, при формулиране на понятието МИК е определяне на техните физически параметри и съотношението им с мащаба на града, в който са разположени.

Ограниченията в това отношение са свързани и с достъпността до всички части на комплекса, в рамките на нормалния пешеходен изохрон (15 – 30 минути). Защо точно пешеходен? Защото градът може да се възприема в неговата комплексност само при този естествен тип движение. Wikipedia дава тълкуване на понятието застрояване със смесени функции / mixed use development/, което също акцентира върху пешеходната обвързаност на отделните части:

„Всяко едно градско, извънградско или селско застрояване, в това число и самостоятелна сграда, които включват комбинация от жилищни , търговски, културни, административни или производствени функции, които са пространствено и функционално интегрирани и имат пешеходни връзки помежду си”¹

При увеличаване на мащаба на МИК той загубва своята цялост, като се разпада на отделни части, които не могат да функционират съвместно.

Като долна граница на физическите параметри на МИК може да се приеме Разгънатата Застроена Площ от около 10 000 кв. м. Обекти с по-малка от тази РЗП колкото и да са разнообразни като съдържание нямат съществено значение от градоустройствена гледна точка и поради това не попадат в обхвата на разработката.

Понятието градски центрове е свързано с пред-индустриалната епоха, когато тяхното съдържание се е изчерпвало с един, два площада и главни улици, около които са били разположени кметството (конака), църквата (джамията), хана, пазара и търговско-занаятчийската улица. Самите градове не са били големи по територия и население.

Индустриализацията предизвиква урбанизиране, бързо нарастване на градовете и на техните центрове, които се превръщат в централни зони с много по-голяма територия, по-сложно съдържание, планова и пространствена структура.

“Атинската харта” разделя територията на градовете на сепарирани зони за обитаване, за производство и отдих, обслужвани от строга йерархия на градски, районни и микрорайонни центрове, наречени структурни.

¹ http://en.wikipedia.org/wiki/mixed_use_development

Неимоверното разширяване на сферата на общественото обслужване предизвика появата на специализирани центрове за търговия, образование, здравеопазване, култура, спорт и развлечения и т.н., които напуснаха централните зони на градовете и се разположиха в тяхната периферия, в търсене на по-големи и свободни терени. От този тип са крайградските или извънградски вериги-магазини “Метро”, “Икеа”, “Технополис”, “Техномаркет” и др. под., които се изградиха и у нас през последните години.

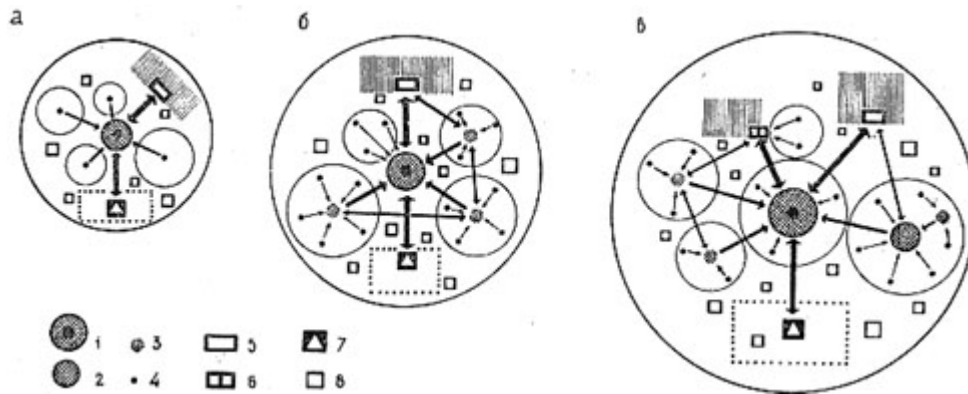

Схема на обществените центрове на нови градове
Тимчук, Н. Ф. Методы экономического обоснования городов и районов. Киев, Будивельник, 1974

а – Малък град; б – Среден град; в – Голям град;

1 – градски център; 2 – център на административен район; 3 – център на жилищен район; 4 – център на жилищен микрорайон; 5 – център на промишлен район; 6 – център на комплексен жилищно-производствен район; 7 – център на зона за отдих; 8 – специализирани центрове

Модерният град, създаден на принципа на строго териториално разделяне на функциите и съподчиненост на частите от цялото, след масово навлизане на съвременните комуникации, както и след появата на редица съществени социално-икономически, екологически и научно-технически промени в обществото, постепенно се превърна в постмодерен, а неговата структура на обществено обслужване от центрова – в мрежова.

МИК са елемент, характерен за плурализма на постмодерния град, което не означава, че тези комплекси не са съществували и преди това като най-съществени части от централните зони на градовете, или на техните структурни и специализирани центрове.

В първите десетилетия след войната, градоустройството е насочено предимно към строителство на свободни терени, възстановяване на разрушените квартали, или върху напълно амортизирани градски части, предвиждани за събаряне. В условията на икономически подем, индустриализация и бърза урбанизация, особено в изостаналите източно европейски страни, както и на активно участие на държавата и общините в големи инвестиционни проекти, градоустройството обхваща значителни територии, върху които се изграждат големи нови жилищни и индустриални райони, сателитни градове, курортно-туристически, учебно-научни и др. под. комплекси. Градостроителите, респективно държавата, или общините контролират този процес, като управлението върви от горе надолу. В този смисъл градоустройството има директивен характер.

Този период продължава до края на 60-те и началото на 70-те години в Северна Америка и Западно Европейските страни и достига чак до края на 80-те години за Източно Европейските.

По-късно, когато в икономиката настъпва рецесия, активизирана от петролната криза, бързо нарастване на обема на обществените услуги, нарастване на екологичните проблеми, демократизация и децентрализация на институциите, значимо намаляване на участието на държавата и общините в големи инвестиционни проекти, постмодерната архитектура и градоустройство завладяват САЩ и Западна Европа.

Според Чарлз Дженкс² модерната архитектура е умряла в Сент Луис, щата Мисури на 15 юни 1972 г. в 3 часа и 33 минути, когато е взривен с динамит жилищния комплекс “Приют Айгоу”, който бил изграден според принципите на модернизма.

При постмодерния град градоустройството е редуцирано до концентрирана намеса в относително ограничени територии, от които се очаква да стимулират значими положителни промени в цялата градска система. От тук идва терминът “Градска акупунктура”³, употребен при реконструкцията на Лисабон. На този принцип са извършени най-значимите и успешни през последните десетилетия операции в градовете Барселона, Лисабон и др.

Градоустройствената намеса е във вид на МИК, разположени на ключови места в градската структура. В зависимост от основните (водещи) функции МИК могат да бъдат търговско-административни, културно-образователни, производствено-жилищни, спортно-развлекателни, транспортно-обслужващи и т.н.

Ефектът от тези операции зависи от правилния извор на мястото, от добре подбраните основни и допълнителни дейности на комплексите, както и от успешната им интеграция в съответната градска и природна среда.

През разглеждания период значително се променя философията на градоустройствената дейност. Развитието на града вече не се разглежда като предвидима линейна система, която може да се планира от горе надолу. Постмодерният град е в непрекъснато движение, като промените са в обратна посока – от долу нагоре.

Това може да се проследи най-добре в българската градоустройствена практика през 90^{те} години, която се изчерпва с наложените “от долу” т.н. “частични изменения” (ЧИЗРП).

При някои автори (Джейн Джакобс, Кристофър Александър, Алексей Гутнов и др.) градът се разглежда като комплексна система, която може сама, без планиране, да се приспособи към новите условия, както впрочем е ставало в много от предишните исторически епохи.

Формирането на постмодерния град през последното десетилетие се извършва, от една страна чрез стратегическо планиране отгоре, което има само

² Charles Jencks, *The Language of Post-Modern Architecture*, 1977, *The Story of Post-Modernism, Five Decades of the Ironic, Iconic and Critical in Architecture*, 2011

³ Понятието се употребява от архитекти, урбанисти и други специалисти във връзка с много съвременни градоустройствени проекти. Градска акупунктура е систематизирана като теория от финландския архитект Марко Казагранде. Той разглежда града като жив организъм, върху който може успешно да се въздейства на принципа на китайската медицинска техника.

регулативен характер и от друга – чрез саморегулация, която идва от долу. И в двата случая то може да се осъществи под формата на МИК и това е все по-честа практика в съвременните градове.

Съществена роля в много от МИК има търговията, която събира най-често и най-много хора на едно място.

През втората половина на XX век тя се утвърди, като водеща функция в много от МИК, а XXI в. започна с нейния още по-увеличен дял в живота на обществото.

По данни на Международния съвет на търговските центрове (*ICSC – International Council of Shopping Centers*⁴) през 2010 г. всеки ден по света са се откривали четири мола.

Моловете – места за средната класа, като актуална фаза от развитието на търговските центрове започнаха да се придвижват от извънградските пространства и периферията към централните градски части. В европейските градове те успяват да изтеглят значителен поток посетители от съществуващите спокойно цели столетия градски пешеходни улици и площади.

Историческото движение на търговските центрове от „The mall” – старата лондонска улица от XVII в., през зашеметителната фаза от XX в. на американските извънградски търговски центрове, през търговските центрове в края на града, по-нататък през връщането към централните градски части от 80^{те} години на същия век, през мъртвите молове, до последните модели на фокусирани, тематични и хибридни центрове продължава да се допълва от **съвременните тенденции на интеграция на търговията с все повече допълнителни дейности**. Последната част от тази история е тъкмо илюстрация на термина комерсиализъм и тя засяга пряко МИК

Политолози, икономисти и теоретици изследват внимателно състоянието на обществото и правят опити за смислени близки и дори по-далечни прогнози. Джереми Рифкин⁵, авторът на „Третата индустриална революция“, „Цивилизация на състраданието: Курсът на глобално съзнание в свят на криза“ и на още много книги и изявления, прави сериозни анализи на „новата култура на хиперкапитализма“. Според Рифкин капитализмът, който е започнал с увеличаване на разнообразието от стоки и притежаването на собственост, сега се фокусира върху превръщане на човешкото време и опит в стока. „Маркетингът на стила на живот“ е **голямото откритие** в света на търговията.

Неговите обобщения върху проучвания по темата сочат, че се намираме във фаза, различна от предходните, които се характеризираха с централизирана, а по-късно с децентрализирана икономика. Новата фаза се нарича дистрибутивна.

⁴ Съветът, създаден през 1957 г., обединява собственици, мениджъри, маркетингови специалисти, инвеститори, наематели, специалисти по търговия на дребно, академици и общественици от целия свят, заети в индустрията търговски центрове и има за цел да помага за увеличаване на печалбите на своите членове чрез създаване на мрежа, образование, информация, узаконяване и др

⁵ Икономист, писател, политически съветник, екологист, персонален съветник на бившия шеф на Европейската комисия Романо Проди, съветник на Европейската комисия и Европейския парламент, президент на Фондацията за икономически тенденции, организатор на кръгла маса *Third Industrial Revolution Global CEO* и пр.

Дистрибутивният капитализъм ще разчита на регионални иновативни и устойчиви малки и средни предприятия, свързани в мрежи от взаимодействия и зависимости. Набляга се за пореден път на щадящо отношение към природата при производството, но като нов извод в периодите на криза в глобален мащаб се подчертава необходимостта от колективна вместо индивидуална човешка дейност.

Тезата на Рифкин за дистрибутивния капитализъм се развива и от други учени. Ернесто ван Пейборг разсъждава върху съвременния свят и в частност върху развитието на капитализма, използвайки една илюстрация на принципа на действие на компютърните мрежи, създадена от Paul Baran- американски учен от полски произход. По време на студената война Baran прави за министерство на отбраната на САЩ компютърна мрежа, която да остане стабилна в условия на ядрена война. При прекъсване на голяма част от връзките в мрежата тя продължава да функционира успешно. Ернесто ван Пейборг показва тази схема и в своя публикация, озаглавена Network Capitalism⁶ твърди, че това е картината, илюстрираща най-ярко развитието, което логиката и мисленето на съвременния човек в момента претърпяват. Той анализира и влиянието, което тази схема / матрица / оказва върху структурата на капитализма.

Всички тези световни промени се отразяват пряко, или косвено в разположението, социалното съдържание, пространствената и архитектурно-художествена структура и функционирането на МИК като фактори във възстановяване и развитие на градовете.

В този смисъл целта на настоящия труд се фокусира върху разкриване на ролята на Многофункционалните Интегрирани Комплекси в исторически план и от гледна точка на съвременната архитектурна практика за обновяване и развитие на градовете.

От нея произтичат основните задачи на труда:

- 1. Разкриване на взаимната връзка и зависимост между функционалните, пространствени и стилови характеристики на МИК и съответстващите им социално-икономически и строително-технически условия през разглеждания период.**

⁶ /<http://www.ernestovanpeborgh.com/264/>

2. Определяне на основните архитектурно-градоустройствени проблеми при проучване и проектиране на МИК и насоки за тяхното решаване в условията на съвременните постмодерни градове.

Методиката за разработване на труда включва:

- Анализ на развитието на МИК в градовете у нас през втората половина на ХХ и началото на ХХІ в.;
- Анализ на развитието на МИК в градовете в Европа и някои примери от Северна Америка през втората половина на ХХ и началото на ХХІ в.;
- Разработване на принципни схеми и на реални проекти от нашата практика за МИК, включително и с участието на автора на дисертацията;

Изхождайки от целта на труда, основните задачи и възприетата методика за неговото разработване е съставена и съответна структура, както следва:

I глава

Развитие на МИК през втората половина на ХХ и началото на ХХІ в. в градовете у нас

II глава

Развитие на МИК през втората половина на ХХ и началото на ХХІ в. в градовете в чужбина

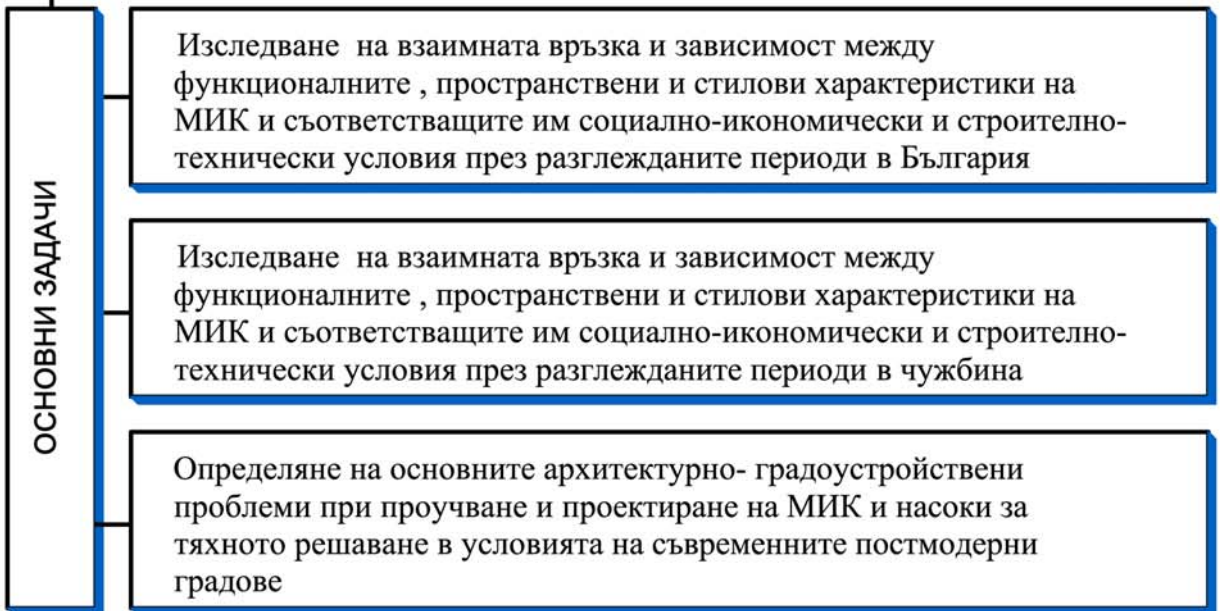
III глава

Основни характеристики на МИК по отношение на тяхното разположение, функционално съдържание, пространствена и архитектурно-художествена композиция

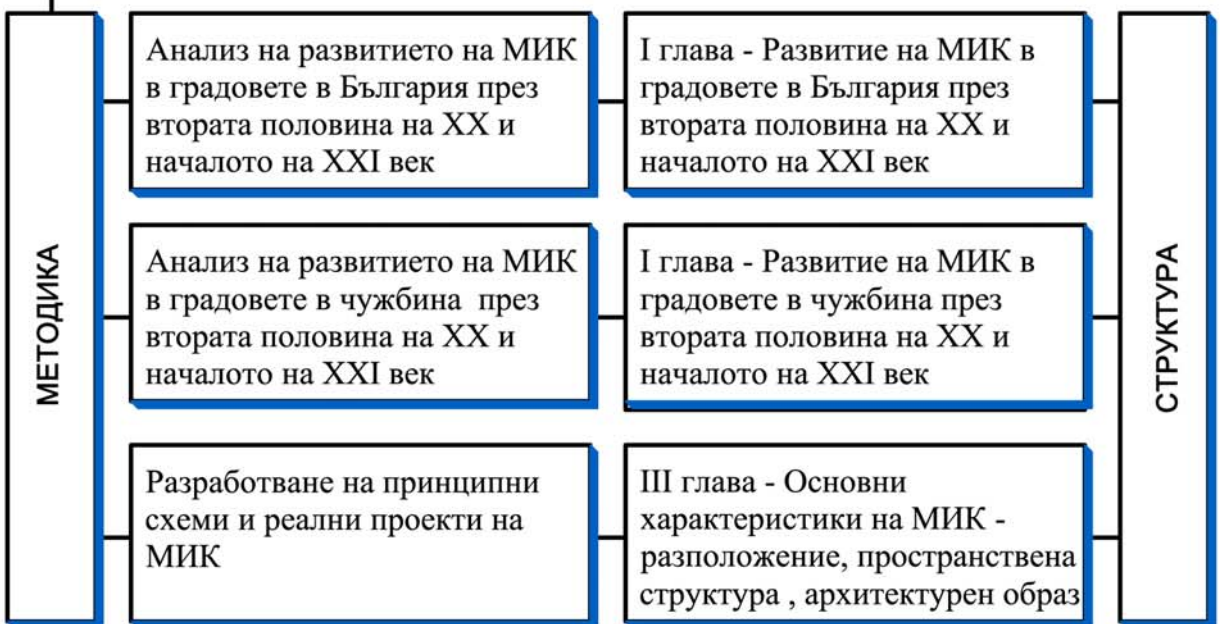
В изследването се защитава тезата, че МИК са съществена структура в градовете, която се е развивала непрекъснато в зависимост от съответните социално-икономически условия и строително-технически възможности. През втората половина на ХХти и началото на ХХІв развитието на МИК отбелязва търсене на нови форми на изграждане и експлоатация, отговарящи на съвременния, бързо променящ се град, в който пространствената интеграция на функции намира все по-голямо приложение. Това променя съществено класическата типология на сградите в архитектурата.

ЦЕЛ НА ТРУДА

Разкриване на ролята на Многофункционалните Интегрирани Комплекси в исторически план и от гледна точка на съвременната архитектурна практика за обновяване и развитие на градовете.

Връзки между методиката за разработване на труда и неговата структура

Обхват на изследването

Явлението МИК, така както е дефинирано в дисертацията, е характерно за втората половина на ХХти и началото на ХХIви век и неговото развитие в исторически план е проследено в Първа и Втора глава. Подбраните примери от България и чужбина/ главно от Европа/ са в по- голямата си част известни и многократно публикувани в различни изследвания като част от историята на градоустройството и архитектурата. Новото тук идва от разкриването на тяхната същност на МИК и проследяване на развитието им от гледна точка на тази категория. В обхвата на дисертацията попадат предимно обекти, които са част от градските центрове / главни , вторични, районни/ и по- рядко специализирани центрове като бизнес паркове, здравни центрове, университети или извънградски търговски центрове. Втората група обекти се разглеждат като МИК само в случаите , когато те са неделима част от градската територия и оказват силно влияние върху нейното развитие.

Трудът е фокусиран върху архитектурно- градоустройствените аспекти на МИК. Разглеждат се функциите , обемно- пространствената композиция, архитектурно- естетически проблеми. Извън обхвата на изследването са теми, свързани с управлението на проекти и финансирането на комплексите. Дисертацията не си поставя за цел да изясни и специфични архитектурно- конструктивни и инсталационни проблеми, каквито безспорно съществуват, особено в случаите на интеграция в рамките на една сграда. Отчита се големият потенциал на МИК за постигане на енергоефективност и екологосъобразност, без да се навлиза в тази тема, която би могла да бъде предмет на самостоятелно проучване.

Независимо, че настоящият труд се опира на световни постижения, неговите заявки за принос са предимно в националната теория и практика.

Трудът е предназначен за архитекти, инженери, икономисти, социолози, както и за всички други специалисти, чиято дейност е свързана с проучване, проектиране и експлоатация на такива комплекси.

ПЪРВА ГЛАВА

Развитие на МИК през втората половина на ХХ и началото на ХХI в. в градовете у нас;

Проектирането и изграждането на МИК в градовете у нас претърпяват значително развитие през втората половина на ХХ и началото на ХХI век, което е свързано със значимите социално-икономически промени в българското общество.

Преди Втората световна война българската архитектура и градоустройство се намират под силното влияние на европейския модернизъм, който прониква у нас чрез архитектите получили своето професионално образование във висшите училища в западно - европейските страни.

Като предистория на разглеждания период е включен анализ на два характерни примера от София изградени през първата половина на XX век;
- кварталът, разположен между улиците “Витошка”, “Алабин”, Позитано и “Цар Калоян”, наречен “Търговски дом” и
- хотел-ресторант, кафе-сладкарница и концертна зала “България”

Комплексът от хотел-ресторант и концертна зала „България” е връхово постижение за това време.

„Търговският дом” в София, въпреки неговото несъвършенство по отношение на комплексно проектиране и интеграция на функции, е копиран многократно в столицата и другите големи градове.

Корената смяна на социално-политическата ситуация в страната след 1944 г. и силовото въвеждане на т.н. ”Култовска архитектура” (Неокласицизъм, съчетан с национален романтизъм) създават условия за значителни промени в нашите градове, които са показани в два примера

- ансамбъла на т.н. “Ларго” в София и
- бул. “Г. Димитров” в Димитровград

В тях се постига интеграция на основни градски функции, но предимно на градоустройствено ниво.

Краят на 50^{-те} и 60^{-те} години, когато българската архитектура и градоустройство се завръщат в европейския модернизъм е най- добре представен в новите центрове на Смолян, на Добрич и в проектите за разширение и частична реализация на центрoвете на Велико Търново, Сливен и др.

Реализациите от този период най- слабо се покриват с възприетата формулировка за МИК. Макар и да са резултат на комплексно проектиране, интеграцията на функции в тези ансамбли е значително по- ниска в сравнение с предишните и по- късни периоди. Причина за това са самите принципи на модернизма изискващи пространствено разделяне на обитаване, труд и отдих. По отношение на отделните сгради се счита, че съвместяването на различни дейности под един покрив е пречка за намирането на убедителен архитектурен образ. Сградите са строго монофункционални и често пъти силно negliжират околната среда.

Периодът на седемдесетте и осемдесетте години, които се характеризират с опити за хуманизация на модернизма и връщане към контекста в градовете е показан с реализираните МИК в Благоевград и проектите за новия център на Кърджали, както и с реконструкцията на старите центрове на Пазарджик и Видин.

Обектите от този период и днес притежават характеристиките на Многофункционални Интегрирани Комплекси, като техните функции са допълнително обогатени. В условията на пазарна икономика и частна собственост на търговските обекти много от тях бяха успешно реконструирани

пред последните десетилетия. За съжаление наскоро осъществените реконструкции на градската среда в тези зони, в повечето случаи отстъпват като естетически качества на дизайна от 70те и 80те години.

В края на 80^{-те} години и голямата промяна след 1989 г., когато у нас се отрича стратегическия характер на градоустройството, се правят изолирани опити за проектиране на МИК, без да се стига до убедителни реализации.

Първото десетилетие на ХХІ век се характеризира с масово проектиране и изграждане на търговско-офисни и търговско-жилищни МИК, разположени в централните зони на големите градове и в райони с добре изградена транспортна инфраструктура. В този период целта е максималното оползотворяване и уплътняване на скъпите градски терени, което изисква нови модели за използване на земята и понякога комбиниране на дейности, които са на пръв поглед несъвместими. Сред предимствата на добрите реализации от този период са

- създаване на оживление и обогатяване на съществуващи монофункционални градски територии
- ефективно използване на единичните свободни терени в централните градски части
- комплексно проектиране и етапно изграждане, което е предпоставка за по-високо качество на сградите и тяхната среда
- успешно съчетаване на офисни сгради с много популярните през последните години търговско-развлекателни комплекси

В края на това десетилетие бяхме свидетели и на проектите на световно-признати архитекти за Софийският „6^{ти} километър - местност „Кърво”, предвидена за изграждане на Многофункционален комплекс - Вторичен Столичен Център. Проектите и резултатите от конкурса останаха само на хартия, но събитието имаше значение както за професионалните среди, така и за обществото като цяло.

Трябва да се добави, че съществува неминуема условност в датирането на описаните периоди, тъй като развитието е непрекъснат процес с постепенни преходи от един в друг период.

ВТОРА ГЛАВА

Развитие на МИК през втората половина на ХХ и началото на ХХІ в. в градовете в чужбина

Чуждата практика е безспорно много по-богата от нашата и до известна степен предхождаща. За да се проследи възможно най-пълно развитието на този тип комплекси е направен опит да се подберат ограничен брой, но най-типични примери, главно от европейската практика.

На първо място са разгледани МИК, разположени върху напълно разрушени през войната части от центровете на градовете - Ковънтри,

Хавър и Ротердам от западно европейските страни и Берлин, Варшава и Минск – от източно европейските.

Нуждата от тяхното бързо възстановяване е изисквала комплексно проектиране и изграждане, а разположението им в централните градски зони – многофункционално съдържание. Обхватът на тези примери надхвърля мащаба на МИК, а интеграцията на функции е предимно в градоустройствената им структура и частично в отделните сгради (напр. обществени функции в приземните етажи и жилищни, или офисни в горните).

Реконструкцията на износени части от старите центрове и изграждане на нови МИК в градовете Москва, Стокхолм и Филадельфия са втората група примери. При тях интеграцията на функции е на по-високо ниво.

Третата група примери на МИК са проекти и реализации на центрове на нови градове – сателити, или на нови големи периферни жилищни райони в Англия, Германия, Франция и Скандинавските страни. По същество те представляват МИК, защото се разполагат на свободни терени, проектират и изграждат комплексно, като степента на интеграция на различни функции нараства постепенно с натрупване на опит в тяхното изграждане и експлоатация

Формиране на МИК чрез обновяване на стари търговско-жилищни улици и квартали в центровете на градовете и трансформирането им в пешеходни пространства образуват четвъртата група примери.

Последният пети раздел на главата е посветен на най-новите примери на МИК, проектирани в края на ХХ и началото на ХХІ в., когато постмодерното направление в градоустройството и архитектурата постепенно завладява градовете. Избраните примери не са единствени, нито най-значими, но те характеризират възможно най-добре развитието на този тип комплекси.

ТРЕТА ГЛАВА

Основни характеристики на МИК , свързани с тяхното разположение, функционално съдържание, пространствена структура и архитектурен образ

В тази глава са набелязани някои от основните проблеми , които възникват при проектиране на комплексите. Обобщенията са направени въз основа на анализирани примери от предишните две глави. Направените класификации и принципни схеми са опит да се дадат насоки при решаване на конкретни проектантски задачи.

3.1. Разположение

Разположението на МИК в модерния град на ХХ в. се подчинява на стройна система, съставена от главен, вторични, третични и т.н. центрове. Тя се свързва с

механични разчети за човешките потребности от стоки и услуги (ежедневни, седмични, месечни и прочие) и на съответни радиуси на обслужване. Тази структура се допълва от центрове за специализирано обслужване, чието разположение се определя от наличие на необходимите по площ терени и възможности за достъп.

Разположението на МИК в постмодерния град изглежда хаотично, но само на пръв поглед.

Внимателният анализ показва, че това се определя от няколко основни фактора:
1. Възможност за придобиване на необходимия по площ, относително евтин терен. Това могат да бъдат:

- стари жилищни квартали с износен строителен фонд,
- изоставени производствено-складови сгради,
- неефективно застроени открити пазари (Сити център София),
- незастроени терени в жилищни комплекси (Варна – ж. к. “Младост”, София – ж.к. “Люлин” и “Младост”),
- бивши военни терени,
- нарушени терени/кафяви територии (бивши кариери, рудници и др.под.)

2. Наличие на потенциални потребители на стоки и услуги, определяни не само със съответния радиус на обслужване за прилежащата територия, а и чрез възможности за достъп с индивидуални и обществени транспортни средства на купувачи от целия град, околградската зона и други селища.

3. Възможности за свързване на плановата и пространствена композиция на МИК със съществуващата структура на града (улично-квартална мрежа, основни направления на пешеходните потоци, традиции във функциониране на града). Следва внимателно да се определят съотношенията със съседните градски части. МИК трябва да се интегрира в ежедневния живот на града, а не да се изолира, или да му се противопоставя.

4. Проучване на съществуващата и потенциална конкуренция. Съществен показател, в това отношение, е степента на наситеност на града, или на съответния район с търговска мрежа (напр. търговска площ на 1000 жители, гъстота на мрежата и др.под.)

5. Състояние на непосредствената околна среда. Нейното влияние може да бъде благоприятно, или неблагоприятно. Например добре изградената и благоустроена градска среда ще увеличава притегателността на съответния МИК и обратно. В някои случаи, общинските власти поощряват разполагането на подобни комплекси в изоставани и непривлекателни градски зони, за да стимулират тяхното развитие (“Ефектът Билбао”⁷, „ Акупунктура”⁸)

⁷ Билбао е главен град на метрополия, състояща се от поредица от градове по бреговете на река Nervion. Основан е преди 1300 години като търговско пристанище. През XIX и XX век е център на минна индустрия и корабостроене. Индустриалната криза от 80те години оказва силно въздействие върху мястото. Затворени са повечето предприятия, което има изключително негативен ефект за региона, но предоставя и възможност за урбанистична трансформация. В резултат на целенасочено планиране някогашните корабостроителници и складове днес са крайбрежни пешеходни зони, галерии на открито, жил. квартали и бизнес зони, където качествената архитектура е един от основните фактори за привлекателност <http://www.bilbaoria2000.org/>

⁸ понятието се употребява от архитекти, урбанисти и други специалисти във връзка с много съвременни градоустройствени проекти. Градска акупунктура е систематизирана като теория от

Внимателно трябва да се преценява съседството на защитени територии, които могат да привлекат посетители, но заедно с това и да ограничават строителството и експлоатацията на съответния МИК. (Напр. терени с богато недвижимо културно наследство, което налага строги архитектурно-градоустройствени ограничения (Ню Касъл).

6. Редица строително-технически условия, които могат да поевтинят, или обратно да оскъпят строителството и експлоатацията на комплекса (Изграждане на ВК Ел. и съобщителни мрежи, инженерно-геоложка характеристика на терена, ниво на подпочвени води и т.н.)

7. Възможности за етапно изграждане и разширение на комплекса;

В цялост степента на полза от очевидната целесъобразност от комбинирано обслужване на посетителите се измерва чрез ефективното и хармонизирано разположение на МИК в структурата на града и в системата на основните му пешеходни потоци.

3.2. Функционално съдържание

В статията си „ This is Hibrid”⁹ изследователят Ксавиер Мозас застъпва тезата, че Многофункционалните или хибридни , както той ги нарича сгради и комплекси не могат да бъдат класифицирани като типология, тъй като самата им същност е да се разграничават от всички общоприети категории.

Действително всеки един МИК е единствен и неповторим като съдържание и процентно съотношение между отделните части, от които се състои. Проследяването на немалък брой примери за последните десетилетия в първа и втора глава на настоящото изследване обаче дават възможност да се обобщят основните елементи на съдържанието на МИК. Направените до тук анализи показват, че както у нас, така и в чужбина **търговията** присъства във всички разгледани примери на МИК. Това е обяснимо, след като знаем, че възникването на първите градове в историята е резултат от развитието на търговията и занаятите. Примитивните пазари, образувани около пресечките на главни пътища са сложили начало на много от най-старите градове в света. От тогава до днес търговската дейност представлява основна характеристика на града. По-късно в градовете идват религиозната и държавни институции и още по-късно индустриалните предприятия. В този смисъл търговията не е просто една от формите за обмяна, а градообразуваща социална дейност, същностна част на града.

Това най-добре може да се види в развитието на Северно Американските извънградски търговски центрове. Те се появяват, като антитеза на задръстените с автомобилно движение стари търговски улици в градовете. Изнасят се въвн от тях, следвайки направленията на новите жилищни територии с висок стандарт на обитаване. От 1922 г., когато се появява първият извънградски търговски център в Канзас сити те се развиват много бързо. Тяхното масовизиране на по-късен етап достига до “Умиране на великите американски

финландския архитект Марко Казагранде. Той разглежда града като жив организъм , върху който може успешно да се въздейства на принципа на китайската медицинска техника

⁹ Per A.F., Mozas J., Arpa J., This is Hibrid, 2011, a+t architecture publishers

градове” (Джейн Джейкъбс “Смъртта и живота на великите американски градове”¹⁰).

Временният възход на американските шопинг центрове се дължи на:

- улеснения достъп с автомобили, осигурен от новите магистралаи и огромни паркинги, разположени в полето;
- създаване на покритата и климатизирана търговска улица, осигуряваща “Вечна пролет” на посетителите;
- по-евтиното придобиване на терени и изграждане на магазини;
- по-ниските данъци, в сравнение с центрoвете на градовете.

Към това следва да се добави спецификата на селищната мрежа в Северна Америка, съставена от градове с плътнo и високо застроен център и огромни едноетажни предградия, пръснати в тяхната периферия.

Откъсната от градската среда, търговията се превръща в своеобразна “производствена дейност”. Купувачите идват в тази “фабрика за търговия” в петък и събота. Зареждат големите багажници на колите със стоки за цяла седмица и бързат да се приберат в домовете си, разположени на километри от тези комплекси.

Търговската улица в стария център на града е не само място за обмен. Гражданите я посещават не само, за да се снабдят с определени стоки, но и да получат разнообразни услуги (административни, културни, образователни и т.н.), както и просто да се разходят. Те идват в нея, за да видят други хора, познати и непознати и да бъдат видяни. В нашите по-малки градове все още съществува ежедневната т.н. “вечерна разходка по главната улица”, която създава определена социална атмосфера в тях.

Много пъти са правени опити в извънградските шопинг центрове да се интегрират социални заведения, като филиали на градски библиотеки, зрелищни и изложбени зали и др. под., но са се радвали само на ограничен успех. Тези и други идеи не успяват да превърнат извънградските шопинги в истински градски центрове.

Въпреки изключително многообразното съдържание на тези обекти, те не попадат и в категорията МИК, формулирана в това изследване, тъй като при тях липсва контекста и връзката със заобикалящата среда.

Оправдание за разполагане в периферията на града имат специализирани търговски обекти, като големи магазини за мебели и др. стоки за обзавеждане на жилища и офиси, за строителни материали, леки и тежки коли и др. под. Те се посещават относително рядко, при възникване на определени потребности и затова могат да бъдат разположени и вън от градската среда.

Търговията, като съществена част от МИК, е свързана с обслужване на прилежащото население, на обитатели от други квартали на града, както и от крайградските райони. Тя е основен генератор на градския живот, своеобразен феномен за поддържане на градските пространства. Практиката показва, че търговските галерии процъфтяват, когато са част от структурата на града, от неговата улично-квартална мрежа и главни потоци на пешеходно движение. Това се потвърждава и от собствения ни опит през последните години. Безконтролното изграждане на някои търговски молове в нашите градове (София, Варна и др.), разположени на “случайни места” – там, където

¹⁰ Jacobs, J., The death and life of Great American Cities, 2002, Random House (first published 1961)

инвеститорите са намерили евтини терени, може да атрофира съществуващата улична мрежа и пешеходна система и да доведе до провал на самите комплекси. Структурата на търговските обекти, включени в МИК може да съдържа всички традиционни видове – универсални магазини, комбинирани и специализирани магазини за хранителни и нехранителни стоки, заведения за хранене, както и различни битови услуги. Добре позната, от практиката, е редицата от малки магазини и заведения, ползваща потока към големите универсални магазини (т.н. магнити), като принципна схема за организация на плановата схема на търговската галерия. Освен това в нашата и чужда практика се използват и други схеми за подреждане на магазините, като специализация на търговските обекти на принципа за тематично допълване на предлаганите стоки и услуги.

В основата на концепцията за стоковата организация на търговските обекти се залага идеята за трайна специализация, като предпоставка за формиране на традиция в потребителския интерес (“познаваемост” на търсения магазин).

Във връзка с темата за стокова специализация на търговските обекти е представена Концепцията за Търговска програма на Комплекс „Царица Йоана“, Люлин, София, разработена с участието на автора.

Втората основна функция на МИК са офисите с техните заседателни, конферентни и изложбени зали и др. обслужващи помещения. Те могат успешно да се интегрират с търговията, на която отстъпват ниските нива, а самите те се разполагат във високите етажи.

Офисните форми са три основни типа:

- **Кулообразни със средно разположено комуникационно ядро** и около него офисни кабинети или общи зали с максимална дълбочина 10 – 12 м, за да имат визуален контакт с околната среда и поне частично естествено осветление;

Примерът „European Trade Center“ е най-мощна за столицата реализация на офиси от клас „А“ с 72000 м² площ, с 840 собствени паркоместа, с множество допълващи услуги и непосредствена топла комплексна връзка с търговския център „The Mall“ – също един от много големите за страната. Както и в световната практика на големи интегрирани комплекси и тук технологическите новости (двойни подове и окачени тавани с ефективни модулни системи на инсталациите) са в услуга на офисните и търговските функции, а енергийната ефективност е в съчетание с покривно озеленяване, което допълва и разнообразява качествата на работната среда.

- **Кулообразни с вътрешно пространство**, което увеличава тяхната етажна площ, но изисква допълнителни разходи за изграждане и поддържане на атриума.

Няколко модула с атриумни пространства изграждат структурата на комплекс с офиси В23 в Нови Белград, Сърбия по проект на арх. Милан Димитриевич от 2009 г. Комплексът съдържа офисни площи с 1200 работни места, конгресен център от 7 зали, магазини, банка, поща, ресторант, бързо хранене – 5 кафетерии, книжарница, пералня, фризьорски салон, фитнес, SPA, 550 паркоместа, атриум с височина 25м, 9 панорамни и 4 VIP асансьора, частен хелиодром.

- **Коридорни**, едностранно, или двустранно застроени с естествена издължена форма, максимална ширина на тракта 10 – 12 м при едностранна схема и 16 – 20 м при двустранна. Вертикалните възли са с максимално разстояние между тях

съгласно противопожарни изисквания. Офисите трябва да имат самостоятелни вход/изход и топли връзки с прилежащите търговско-обслужващи функции.

Офисна сграда на северния бряг на р. Елба и срещу доковете на Хамбургския контейнер-терминал е част от „Перлената верига“ – концепция за развитие на речните брегове в центъра на града. Доковата офис-сграда маркира входа на Хамбургското пристанище с динамичната си форма, наклонена под 66° и изградена на коридорен принцип със средно обслужващо ядро.

Освен обичайните за висок клас „А“ съпътстващи функции, сградата има панорамен общодостъпен ресторант и изгледна тераса.

Третата основна функция на МИК е жилищната с еднакво застъпени дялове на постоянно и временно обитаване (жилищата и хотелите). Подобно на офисните и жилищните функции могат да се разполагат във високите етажи.

Основните жилищни форми, подходящи за МИК са:

-кулообразни със среден комуникационен възел и етажна площ до 500м за един евакуационен изход съгласно противопожарни изисквания

-коридорни с едностранно и двустранно застрояване със съответна ширина около 12 – 18 м и максимално разстояние между вертикалните възли съгласно противопожарни изисквания.

При жилищата има изисквания за изложение, безопасност и проветряване. Хотелските форми са подобни жилищните, но при тях изискванията за изложение не са така строги. Жилищата и хотелите трябва да имат самостоятелни вход/изходи и топли връзки с търговските площи. Комбинацията на основно търговски функции с жилищни и офисни при реконструкция на мащабни съществуващи сградни структури е много честа и при това успешна практика. Особено добър пример е Газометер сити във Виена, реализация от 2001 г. в четирите сгради за съхранение и изравняване на газ от 1899 г. Жилища, студентски общежития, търговски център, кино, офиси, ресторанти, кафенета, рекреационни зони, детски заведения, паркинги са основната палитра от реализирани функции. Проектите за четирите сгради/цистерни са създадени от най-известните архитектурни бюра на Куп Химелблау, Жан Нувел, Манфред Ведорн, Вилхелм Холцбауер. Този мащабен интегриран комплекс има като резултат и цялостно градско развитие на района Виена-Зимеринг. Съживената територия има всички съвременни удобства за живеещите и приходящите, които биват привлечани освен от търговско-обслужващите и рекреационни функции, но и от изключително богата културна програма.

Рекреацията е четвъртата основна функция, подходяща за МИК.

Тя може да се осъществява в пространства със **спортна насоченост** (плувни басейни, фитнес салони, зали за игра с ръчни топки, боулинг и др.)

Втората рекреативна насоченост е към пространства с изложбен характер, картинни галерии, музейни експозиции и др.

Третата група рекреационни функции могат да се реализират в пространства, предназначени за различни спектакли – театрални, музикални, балетни и т.н. Още през 1980 г. архитектите Готфрид Бьом и Ханс Лундер проектират в Бергиш Гладбах обществен център Градски дом с театър, зали за обществени и културни събития, търговия и заведения за хранене.

Рекреацията може да се изразява и в обикновена разходка в общо достъпните пространства. Често разискваната реконструкция на Париж при Осман издига последния тип рекреация в основна характеристика на “града на удоволствията”. Разходката по широките тротоари на “Les Grandes boulevardes”, или по крайбрежията на Сена, по край терасите на кафенетата с места за сядане, обърнати към “уличния театър” е една от основните общодостъпни аттракции на града. Този тип рекреация е основа на успеха на разгледаните в първа глава реализации на МИК у нас в Старите центрове на Пазарджик и Видин.

Към функцията рекреация в МИК безспорно и естествено приложими са различните **зелени, цветни и водни площи**, непосредствено включвани в тяхната територия.

Освен разгледаните четири основни функции на МИК (търговия и услуги, офиси и конферентни зали, жилища, хотели и рекреация), в зависимост от конкретните условия в тях могат да бъдат включени или да имат водеща роля и други дейности, като:

производства (модни агенции със зали за ревюта, салони за красота, конфекционни производства на дрехи и аксесоари, издателски и печатни дейности, художествени занаяти и т. н.);

образователни институции (различни школи по изучаване на чужди езици, танци, музикални инструменти и др.под., както и обикновени училища. Един от ранните редки примери, в това отношение е реализиран в Торонто. Там училището е разположено на второ ниво над търговски партер и под 4 жилищни етажи.

социално-здравни заведения: Характерен пример от 70те години на ХХ в. е Научният център по здравеопазване Мак Мастер в Хамилтън, Онтарио. Това е мащабна реализация, функционираща над 40 години и до днес без признаци на морална износеност поради гъвкавата ѝ обемно-планова структура, основана на твърди комуникационни и обслужващи ядра и променливи пространства с 22 м подпорни разстояния за променящи се функции (медицина, научни изследвания, библиотека, обучителен център, производство, лаборатории, търговия, зоопарк, жилища, офиси).

комуникационно-транспортни обекти (авто и ж. п. гари, летища, пристанища, метростанции и др.)

Комплексът West Bahnhof във Виена е значим пример на последователни реконструкции: 1858-1949-1952-2011 г. Те довеждат в крайна сметка до разгърнатата композиция от няколко сгради със съществени приноси към основната транспортна функция на Западната виенска гара. Разширена и обогатена е търговската функция с множество улеснения за хранене и развлечения. Застъпени са ресторанти и бързо хранене, хранителни стоки, мода и текстил, здраве и красота, услуги.

Днес тук доминират хотелът и офисните сгради, създаващи новия образ на гаровия комплекс. Една от критиките към този нов образ е, че не зачита постигнатия и вече превърнал се в историческа ценност основен корпус на гарата от 1952 г. с традицията на архитектура на модерното движение – продължител на традицията Баухаус.

Общ критерий за техния подбор е приносът им в обогатяване на “Градските функции” на МИК, които включват разнообразие, насочено към задоволяване на

потребности на различни хора по професия, възраст, социална група, възможности за максимална интеграция между тях, водеща до оживление по формулата 8/24, както и създаване на усещането за собствен град, улица, квартал, градско пространство.

Практиката е толкова разнообразна, че рецепти в това отношение, не могат да се дадат, но могат да се изпробват различни отработени схеми. Те са основа за създаване на варианти, чиито резултати могат да се сравняват, както на проектно ниво, така и в практиката.

Такава система има стойност особено, когато се прилага при зоните на връзки между отделните функции и тяхното взаимно обогатяване. Водещата или първоначална функция често отстъпват по площ на новоприсъединените. В случаите, когато става дума за реконструкции, сградните структури се обезпечават технически, инженерно и технологически съобразно актуалната нормативна база на дадената държава. Енергоспестяването, озеленяването, осъществяването на по-ефективна връзка интериор-екстериор решително обогатяват новите интегрирани комплекси, допринасяйки едновременно за усъвършенстване на цялостната градска среда.

Забелязва се все по-голяма степен на интеграция на различни функции в най-новите примери на МИК. Предпоставка за това е развитието на строителните технологии, но и развитието на програмните продукти, които улесняват проектантския процес и дават възможност за сложно пространствено мислене при което се преплитат функции, обеми и пространства. Докато в класическите примери на МИК от втората половина на ХХ век съществува ясно разграничаване на отделните зони в план и по височина, съвсем не така стоят нещата в голяма част от новите проекти.

3.3. Пространствена композиция

Анализите в първа и втора глави показват, че основните фактори, които определят пространствената композиция на МИК се свеждат до няколко групи:

Интегриране на МИК в структурата на града, в неговата улично-квартална мрежа, в главните потоци на пешеходното движение, в комуникационно-транспортната система и масовия градски транспорт. Това определя главните подходи към комплекса (за пешеходци, за купувачи с лични транспортни средства и с градски транспорт).

През 1970 г. Джеймс Стърлинг създава великолепен конкурсен проект за Обществен център в Дерби, Великобритания. В пространство с височина два пъти по-голяма от Бърлингтънските аркади от ХІХ в. в Лондон, той побира цял римски амфитеатър и така създава ярък комплексен урбанистичен символ.

Функционално зонироване на територията на МИК и разположение на основните функционални зони;

Определяне на взаимните връзки между тях и разположение на обединяващото пространство (открито, или покрито) Може да се направи класификация на пространствените схеми на МИК по отношение на разположение, форма и размери на централното общодостъпно пешеходно

пространство. В масовия случай то се разполага на приземно ниво, като се разширява във височина по един етаж нагоре и надолу. Не липсват и примери, при които централното пространство преминава през всички етажи, като стига до покрив с осигуряване на естествено горно осветление.

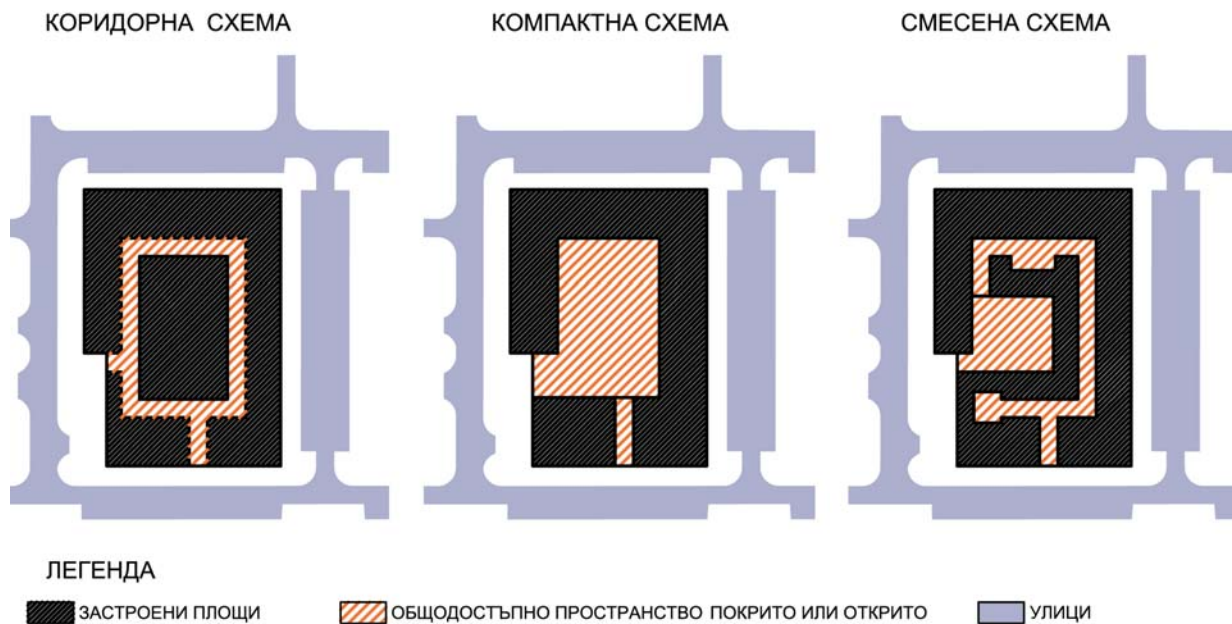
Съществуват две принципни схеми на МИК, по отношение на формата на централното пространство

- а) компактна, близка до градския площад,
- б) коридорна, близка до градската улица и
- в) смесена, комбинация между първите две

Последната се използва най-често, защото дава възможност за степенуване на пешеходно движение (ускорено и забавено) и за разнообразяване на пространствената композиция (с редово въздействие и с подчертаване на определени пространства и прилежащите им обекти)

При първия случай ползвателите на МИК са подканени да видят повече обекти, а при втория – да се спрат на най-главните от тях.

ПРИНЦИПНИ СХЕМИ НА МИК СПОРЕД РАЗПОЛОЖЕНИЕТО НА ЦЕНТРАЛНОТО ОБЩОДОСТЪПНО ПЕШЕХОДНО ПРОСТРАНСТВО

Определяне разположението на паркингите и връзките им с всички функционални зони на комплекса

Практическият опит сочи няколко основни пространствени схеми на МИК, според разположението на паркингите:

а) Островна – Основните сгради и пешеходни пространства са разположени в средната част на терена, а около тях са наредени паркингите, които са достъпни от периферна обслужваща улица. Тя може да обикаля целия терен, или части от него. Обслужването на сградите се извършва от околните паркинги, или подземно. Тази схема е типична за северно американските извън градски търговски центрове и сравнително рядко се прилага за МИК, разположени в

централните зони на градовете, където терените са скъпи. Обикновено само част от паркингите са на терена, за останалите се използват подземни нива. Пространствени схеми с паркинги на терена са приложени при много, от разгледаните в глава втора примери на МИК в центрове на нови сателитни градове (Харлоу и Стивенедж в Англия, Фарста в Швеция и др.).

За отбелязване е, че по-късно техните паркинги на терена са застроени, като са използвани подземни площи за коли. (Харлоу).

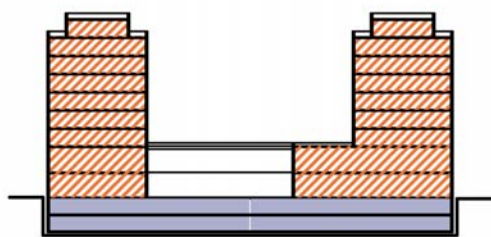
б) Вертикална – Под земята са разположени паркингите. Нивото на терена е заето от основните търговски и пешеходни площи. В горните етажи са решени офисни площи и/или колективни жилища и хотели, а покривите в най-добрите примери се използват за озеленяване и отдих.

с) Смесена – Комбинация от първите две, като паркингите могат да бъдат разположени в многоетажни гаражи, или в някои от горните етажи; Шерхолмен в Швеция е типичен пример. Връзката между гаражите и магазините е непосредствена, като в една магазинна височина са вместени две нива паркинги. Итън – център в Торонто, е комплекс включващ две съществуващи сгради – църква и кметство. Универсалният магазин има гараж в самостоятелна сграда. Паркингите на търговската галерия са разположени, непосредствено до нея, като заемат второ, трето и четвърто нива, над които са решени колективни жилищни сгради.

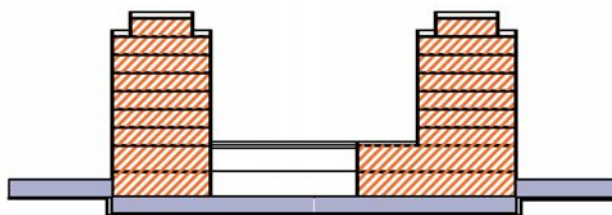
ПРИНЦИПНИ СХЕМИ ЗА РАЗПОЛОЖЕНИЕ НА ПАРКИНГИ В МИК

ОСТРОВНА СХЕМА

ВЕРТИКАЛНА СХЕМА

СМЕСЕНА СХЕМА

ЛЕГЕНДА ■ ПАРКИНГИ ■ МНОГОФУНКЦИОНАЛНИ ПЛОЩИ

Гъвкавост на пространствената композиция на МИК

Непрекъснато променящите се — условия на живот изискват гъвкавост на градските структури. В концепцията на МИК е заложена възможността за промени в тяхното функционално съдържание – увеличаване на едни площи за сметка на други, или пълна промяна на съдържанието на трети.

Този процес се е извършвал и в миналото, само че значително по-бавно. Старите търговско-занаятчийски улици и квартали непрекъснато, макар и частично, променяли своите функции. Това се е извършвало по примитивен начин със събаряне на стени, подмяна на инсталации, на вертикални и хоризонтални възли и дори разрушаване на цели сгради и изграждане на нови, което очевидно не е ефективно. В първа глава бяха проследени подобни процеси у нас (Търговски дом в София, Старите търговски центрове на Пазарджик и Видин и др.).

Съвременните МИК имат предимство, че могат в рамките на своите пространства да променят основни и допълнителни функции. Възможността за улесняване на тези промени може да се повиши, ако тяхната структура е модулна. От тук идва идеята за създаване на МИК, изградени от “твърди части”, които не се променят (входове и изходи, вертикални и хоризонтални връзки, битови и помощни помещения и др.под.) и “меки части” (стандартизирани уедрени пространства, които могат да поемат различни функции). Тази идея също не е нова. Частично, или по-цялостно тя е заложена в много от разгледаните примери на МИК в първа и втора глави.

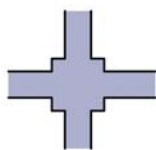
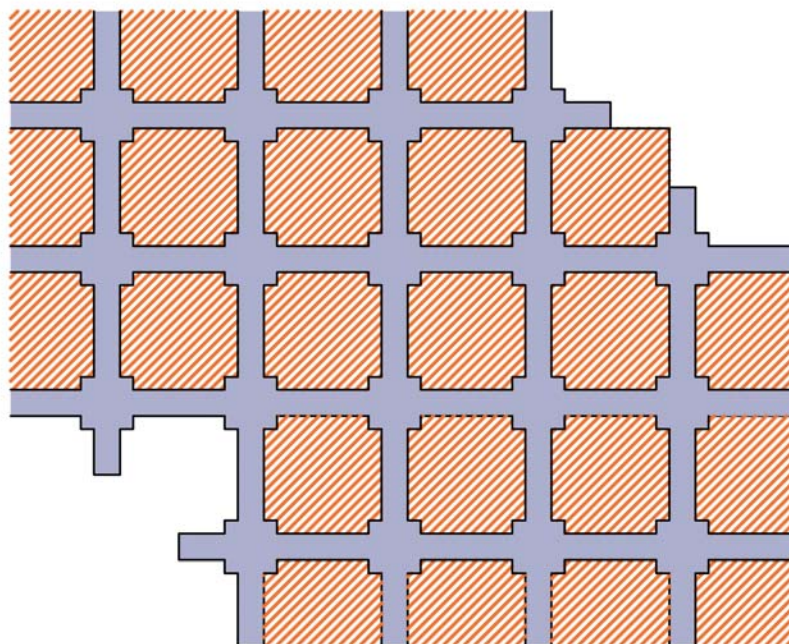
Един от най-значимите опити е направен в центъра на Къмбернолд, нов сателитен град на Глазгоу. При публикацията на проекта той е бил посрещнат с възторг от професионалната колегия, но реализацията на първия етап е разочароваща, което бе обяснено в глава втора.

Интересен положителен опит за изграждане на универсални пространствени модули е направен в нов търговски център в г.Рънкорн.

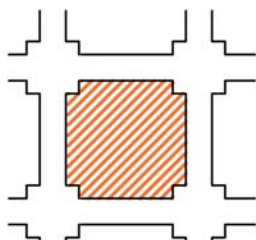
Подобен опит за структура от обемни модули имаме и в нашата практика с проекта за “Търговски дом” във Варна от края на 80-те години, който бе само частично реализиран, поради промените от 1989 г. и смяна на собствеността.

Един от специфичните и много важни проблеми при формиране на пространствената композиция на МИК е съотношението между откритите, покрити и полупокрити пешеходни площи.

ПРИНЦИПНИ ПЛАНОВА СХЕМА НА ГЪВКАВА СТРУКТУРА НА МИК

ХОРИЗОНТАЛНИ И ВЕРТИКАЛНИ ВРЪЗКИ

МНОГОФУНКЦИОНАЛНИ ПЛОЩИ

Съвременните инженерно технически възможности, от една страна и комфорта на покритите пространства, създадоха познатото увлечение по тях. Продължителната експлоатация на този тип пространства показва и някои негативи:

- първият е прекалено голямата консумация на енергия, необходима за поддържането им и
- вторият е пълната изолация на тези пространства от околната естествена градска среда, която ги прави в известен смисъл стерилни и лишени от разнообразието на четирите годишни времена.

Ето защо, в последно време се появиха проекти и реализации на МИК и с открити пешеходни пространства. При комплекси с преобладаваща търговска функция комбинацията от покрити и открити пространства се нарича хибридни центрове. Те имат предимството да продължават традицията на градската търговска улица. За създаване на хибриден комплекс рядко се предоставят нови

големи площи. Затова те най-често разширяват съществуващи структури и са начин да бъдат спасени „мъртвите молове“.

Не бива да се пренебрегва и чара на полупокритите пространства, които предпазват от дъжд и силно слънце, но запазват непосредствена връзка с околната градска, а в някои случаи и природна среда, напр. крайбрежия на водни площи и др.под.

Наличието и на трите типа пешеходни пространства може да предложи избор, при тяхното ползване от различни посетители и при различни климатични условия. Очевидно, е че в страните с по-дълга и студена зима и по горещи и продължителни лета ще преобладават покритите и климатизирани пространства и обратно.

В този смисъл, може да се отчете, като неоправдано прекалено голямото увлечение само към покритите пространства у нас през последните години.

И накрая към проблема за пространствената композиция на МИК следва се добави нещо съществено за българската практика от послените години – нецелесъобразното определяне на максимални устройствени показатели (плътност, интензивност и етажност) на ниво на ОУП. Те трябва да се разглеждат само като препоръчителни и да се доказват със съответно обемно-устройствено проучване към ПУП.

В противен случай се стига до „неубедителни обемно пространствени концепции, които, водени от желанието за максимално уплътняване на парцела придобиват вид на нетектонична композиция от паралелепипеди”¹¹

3.4. Архитектурно-художествена композиция

Настоящата разработка включва темата за Архитектурно-художествена композиция заради застъпването убеждение за архитектурата като комплексна дейност и синтетичен резултат.

Всички разглеждани в тази и предходните глави примери са подбрани като подходящи да илюстрират освен типологични и планировъчни, но също и архитектурно-художествени постижения.

Друг важен белег на анализите е проследяване на стойностни многофункционални комплекси, създадени още във втората половина на XX в., превърнали се в знакови и след реконструиране на части от тях са се оформили като необходими, актуални и ефективни и днес.

Тук се стига неминуемо до въпросите на стила в архитектурата. Тази тема е твърде широка и тя е само набелязана в разглежданите и в трите глави на разработката примери. От тях се очертават определени устойчиви характеристики на някои от функционалните части на МИК.

Това са в голяма степен жилищните и офисните части от комплексите. Най-подвижната част от МИК се оказват функциите по търговия, услуги и развлечения.

¹¹ Давчева, М. Различните концепции в архитектурните решения на съвременните търговски центрове по света, - Изкуствоведски четения 2012, Институт за изследване на изкуствата, 2013, с.538

Друг фактор на промени в образа на МИК във времето е развитието на строителните технологии и създаването на нови високо технологични материали.

Трети фактор са промени в окръжаващата пространствена среда, поставяща определени изисквания към многофункционалните интегрирани комплекси.

В сравнителен анализ на западната и източна практики на МИК се очертава обичайното стилово различие – паралелно постъпателно развитие при западната и периоди на обратно развитие при източната като следствие на намеса на идеологическо противопоставяне.

В рамките на настоящото изследване се разглежда спецификата при решение на фасадите, силуетите и декоративните настилки на пешеходните пространства, които по същество оформят четирите фасади на пространствата в МИК, възприемани от посетителите. Проучваните примери в гл. 1 и 2 показват два основни подхода:

При първия проектирането на фасадите и силуета следва логиката на правдиво отразяване на съдържанието на сградите (функции, конструкции, строителни материали и т.н) т.е. “от вътре навън” по известната формула на модернизма “Формата следва функцията”

При втория подход проектантският процес е противоположен – “от вън навътре”, което означава, че се дава предимство на контекста.

Възможен е и комбиниран подход. При отделна моно-функционална сграда този подход неизбежно довежда до еkleктика. При много големи МИК и сградни структури с включени открити вътрешни пространства обаче, комбинирания метод може да бъде ефективен. Той е препоръчителен при Комплекси, където интеграцията е на градоустройствено ниво и се постига по съвсем естествен начин, когато отделните обекти се проектират от различни архитекти. Проектирането на новия град Хавър от един архитект и подчиняването на всички обекти на една конструктивна ос с еднакви материали и детайли води до еднообразно въздействие, въпреки че на градоустройствено ниво композицията е изключително убедителна , с ясно определени главни и второстепенни оси и много добре степенувани и пропорционирани пространства.

Изборът на един от двата основни подхода зависи от състоянието на околната среда. Ако тя е изградена напълно, като притежава определен характер, а проектираният МИК предполага динамично развитие т. е. промени във вътрешното съдържание, следва да се даде предпочитание на втория поход. Това е задължително при околна среда със силно изразен исторически характер.

При околна среда с ниска степен на изграденост, на която предстои значимо ново строителство, трябва да се прибегне до първия подход.

Заклучение

Последователното разглеждане на МИК в градовете у нас и в чужбина показва съществуването на две основни направления:

- паралелно развитие и
- противоположно развитие.

Първото се проявява в периода **преди Втората световна война**, когато българската архитектура и градоустройство се намират под прякото влияние на европейския модернизъм. Комплексът от хотел, ресторант и концертна зала “България” е на нивото на най-високите европейски постижения по това време.

Съществените социално-икономически промени у нас **след Втората световна война**, връщат развитието на МИК назад към неокласицизъм, съчетан с национален романтизъм, съгласно догмата за изкуството в Източно Европейските страни – “Национално по форма и социалистическо по съдържание”.

В Западно Европейските страни, след войната, популярни са Корбюзие и “Атинската харта”, които имат подчертано лява политическа ориентация, а у нас и

в Източна Европа, в т. н. “Държави на работниците и селяните” се възражда дворцовата архитектура от XIX век. Обяснението за “обратното развитие” на архитектурата и градоустройството у нас, в някогашния СССР и др. източни страни, с идеологията на тоталитарната комунистическа власт, която иска да се разграничи от буржоазно-демократичната в периода на “студената война” е очевидно, но не е достатъчно.

“Очевидно е също така, че желаното възпитателно въздействие на архитектурната среда е могло да се осъществи в лесно възприемания, т. е. компактен град, в условията на затворени, емоционално възприемани градски интериори. Функционалистичният идеал на града, разтварящ се в пространството, съставен от ритмично повтарящи се блокове с преднамерено “мълчалива” и “космополитна” архитектура влиза в противоречие с идеологическите потребности на първия период на социалистическата индустриализация и урбанизация”¹²

Към тази спорна теза за обяснение на следвоенната архитектура и градоустройство в социалистическите страни, следва да се добави безспорната изостаналост на строителните технологии в тях, което обяснява използването на трудоемки традиционни методи на строителство. Това е бил също начин да се избегне масовата безработица в градовете.

Интересно е да се проследи отношението към реализациите от този период в София и Димитровград. Непосредствено след тяхното изграждане оценката на архитектурния елит в България е силно негативна, докато днес отношението е по-различно. Тези ансамбли са вече част от архитектурното ни наследство и имат съществен принос за идентичността на градската среда.

¹² Голдзамт Е. А., О. А. Швидковский, “Градостроительная культура европейских социалистических стран”, Москва, Стройиздат, 1985, Стр.146

През 60^{те} години развитието на МИК отново продължава в противоположна посока. Всички Източно Европейски страни се завръщат към модернизма, към постиженията на “Руския авангард” и “Ваймарската школа” от 30-те години на XX век, а Западно Европейските страни обратно възстановяват ценностите на “класическия град”, с неговата улично-квартална структура и значението на контекста в градската среда.

През 70^{те} и 80^{те} години развитието на МИК в нашите градове е паралелно с Източно и Западно Европейските страни. След “застоя” през прехода от 90^{те} години, в началото на първото десетилетие на XX век развитието на МИК в нашите градове копира безкритично постиженията на Западните страни.

Следва да се добави още нещо съществено за разглеждания период на развитие на МИК в градовете у нас и в чужбина. Независимо от господстващата идеологическа парадигма, нивото на проектиране на МИК у нас е съпоставимо с постиженията на другите Европейски страни. В някои отношения, българската архитектура и градоустройство успяват да избегнат най-крайните прояви, както на “култовската архитектура” и “догматичния функционализъм”, така и на “подражателния постмодернизъм”.

“Шестдесетте години на XX в. са особено успешни за развитието на съвременната българска архитектура, която през този етап е в крак със световните тенденции, дори нещо повече, талантиливи български архитекти преодоляват постулатите на ортодоксалния функционализъм и търсят свои изразни средства, като в някои отношения изпреварват времето си”¹³

“Общо за 70^{те} години може да се заключи, че наред с масовото строителство се създава и уникална архитектура. Големите български творци, познават световните процеси в архитектурата, към които са съпричастни, но пречупват влиянията през собствените си творчески разбирания. Някои успяват да направят принос в съкровищницата на световната архитектура”¹⁴

Заслуга за всичко това има професионализмът на българските архитекти. Това е и основната причина, проектирането на МИК в нашите градове, разработването на тяхната пространствена и архитектурно-художествена композиция да бъде на високо професионално ниво, да отразява националните особености и специфика, което за съжаление не се отнася за последното десетилетие на 20 век.

В последната трета глава са разгледани основните проблеми при проектиране разположението на МИК в структурата на съвременните постмодерни градове, определяне на тяхното функционално съдържание, планова, пространствена структура и архитектурен образ.

Анализите в предходните глави показват, че разположението на МИК следва да бъде резултат от проучването на няколко основни фактори:

- осигуряване на необходимия терен – свободен, или застроен с износен и малоценен строителен фонд;
- възможности за органично включване на новия комплекс в структурата на града;

¹³ А. Гугов “За фасадата на българската архитектура през втората половина на XX в.” стр.79. Академично издателство Проф. Марин Дринов”, Сф. 2013

¹⁴ А. Гугов “За фасадата на българската архитектура през втората половина на XX в.” стр.79. Академично издателство Проф. Марин Дринов”, Сф. 2013

- редица строително-технически изисквания;
- възможности за етапно изграждане и разширение.

Определянето на функционалното съдържание на комплекса е свързано с проучване на нуждите на потенциалните потребители, идващи както от прилежащия район, така от други части на града и околната зона. Въпреки принципната теза, че всеки МИК следва да бъде оригинален по съдържание, могат да се дадат и някои най-общи указания, относно водещите и допълващи функции на комплекса. Примерите от практиката показват традиционно присъствие в масовия МИК на търговия, офиси, жилища, но и на различни развлекателни заведения. Не липсват и специфични решения с участие на спортни или културни функции, които придават специфика на комплекса и увеличават неговата привлекателност. Критериите за избор на една, или друга функция са техният принос за увеличаване притегателността на МИК и възможностите за съвместяване в комплекса. Интерес представляват и пространствени решения, осигуряващи максимална гъвкавост при експлоатацията на МИК и възможности за бърза реакция на промените в пазара.

Архитектурните и естетически качества на създадената от МИК среда имат също толкова важна роля, колкото и правилният избор на неговото разположение и съдържание. Градският дизайн, скулптурата, ландшафта и художественото осветление на общодостъпните пространства могат съществено да допринесат за успешния резултат. В най-добрите примери детайлите са подчинени на основна тема в проекта, която може да бъде извлечена от неговото специфично съдържание, функционални особености или оригинална пространствена структура. Темата се появява под различни форми във всички части на комплекса и може да представлява рекламен знак, характерен цвят, иновативна архитектурна форма, оригинален дизайн на външни или вътрешни пространства. Качествената архитектура във всички случаи може да допринесе за чисто търговския успех на комплекса, да привлече посетители, които да го приемат като свое място за срещи и обмяна.

Основни научно-приложни приноси на дисертацията:

- 1.Формулиране на тезата за МИК и тяхната роля на катализатори в развитието на постмодерните градове.
- 2.Изследване на развитието на МИК в градовете у нас в зависимост от социално-икономическите промени в страната и обосноваване на 6 основни периода с подробно описване на най-значимите примери, за всеки от тях.
- 3.Класифициране на МИК според критерия функционално съдържание.
- 4.Критично разглеждане на развитието на МИК в чужбина с подбор на най-характерни примери от богатата световна практика и съпоставяне с българската.
- 5.Селектиране на добрите практики чрез проследяване на функционирането на изявени МИК в рамките на 10 – 40 години.

6. Оценка на инструментариума за устойчивост – класическите постижения на МИК от миналия век и актуалното им физическо и морално качество и пригодност днес.

7. Изясняване на основните архитектурно-градоустройствени проблеми при проучване и проектиране на МИК в условията на постмодерния град.

8. Формиране на принципно ново отношение към съществуващата типология на обществените, жилищни и производствени сгради, съобразена с възможностите за тяхното трансформиране в МИК.

Практическият принос на труда най-силно се изявява в авторска работа по проучване, проектиране и реализация на жилищно-търговския МИК “Царица Йоана” в жилищен комплекс “Люлин”, София.

В края на този материал следва да се даде отговор и на откровения принципен въпрос – измислена формулировка ли е МИК, или тя отразява реално съществуващи архитектурно-градоустройствени ансамбли, възникнали още с първите селища. Присъствието им в градовете от втората половина на XX и началото на XXI век и тяхното развитие, проследено в първа и втора глава на дисертацията е отражение на част от един непрекъснат процес, който е тясно свързан с историята на архитектурата и градоустройството. Примерите на МИК от съвременната световна и българска практика са толкова многобройни, че е наистина много трудно да се отсеят и представят най-характерните. Тенденциите са не само в увеличаване на броя, но преди всичко в нарастване на тяхното значение и утвърждаването им като основен инструмент при планиране на градовете.

Публикации , свързани с темата на дисертацията

Никифорова, М. Многофункционалните сгради, “ Арх-Арт форум” бр.2, 2010г, с.23-24, ISSN 1313-8863

Никифорова, М., Методика за проучване и проектиране на търговско-жилищен комплекс „ Царица Йоана” в София, Сборник с доклади от Пета Международна Научна Конференция Архитектура, Строителство-Съвременност”8-10 юни 201г, гр. Варна, ВСУ „ Черноризец Храбър”, с.280-289

Никифорова, М., Многофункционални Интегрирани Комплекси в България през периода 2000-2010, Изкуствоведски четения 2012, ИИИЗК-БАН, София, с.544-552, ISSN 1313-2342

Никифорова, М., Развитие на Многофункционалните Интегрирани Комплекси в Европейските градове от края на XXти и началото на XXIвек, сп. Архитектура, бр. 2, 2013г, с.16-19

Изнесени доклади във връзка с работата по докторантурата

Никифорова, М., Многофункционални Интегрирани Комплекси в България през периода 2000-2010, Десети Изкуствоведски четения 20-23 май 2012, ИИИЗК-БАН, София

Никифорова, М., Многофункционални интегрирани комплекси в Европейските градове през периода 2000-2010 г., Международна юбилейна научно-приложна конференция УАСГ 2012, 15-17 ноември 2012г